

שע"י המכון התורני ירושלים

ראה - תשפ"ג | גליון 36 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

פ.א

אופן הנהגת ה' עם ישראל בניגוד לשאר האומות

נגד זה יש לחוש שיקלקלו מעשיהם וישמן ישורון ויבעט, וכמו שהזהיר ה' (לעיל ח, יד) "ורם לבבך ושכחת" וכו', וכי כן קללה היא כניסת הארץ, וטוב היה שלא יכנסו.

וזהו שאמר, "אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה", דבר אחד אני נותן לכם שיש בו ברכה וקללה, את הברכה אשר תשמעון, על מנת שתשמעון, שכל נתינת הארץ היא על מנת שישמעו ויעבדו את ה' ויהיה להם מקום פנוי לכך, ועל אופן זה הוא ברכה. והקללה אם לא תשמעון, אז קללה הוא, שטוב היה שלא יכנסו, וע"י שנכנסו מאסו בתורת ה'. ואמר וסרתם מן הדרך וכו' ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם, פירוש, שיסורו מדרך ה' וישכחו אותו ויבחרו באלהים אחרים לעשות כספם וזהבם לאלהים כמו שמפרש רש"י [ועיין רבינו בחיי שמות כ, כג] אלהי כסף וזהב וכו', שנותן בטחונו בכספו וזהבו, וכן יש לפרש כאן, שיעזבו את ה' ויבטחו באלהים אחרים כספם וזהבם וכל טוב שיהיה להם בארץ ישראל, אשר לא ידעתם עד עתה, כי במדבר היו ולא היה להם אלא מן, והעושר לא היה מעלה ולא מוריד. כן נראה לי לבאר.

ובזה אתי שפיר מה שצריך להבין דמתחיל "ראה" בלשון יחיד, ואמר "נותן לפניכם" לשון רבים, כי יש להוכיח דעל כרחק היעודים והברכות הכתובים בתורה אינם לשכר מצוה, דהא כתיב (ויקרא כו, א) "אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם", וכן בכל מקום היעודים על כלל הארץ נאמרו, ואיך יהיה שכר אחד לכל ישראל, הלא אין אחד עובד את ה' בדומה ממש לחבירו, ומכל שכן שאין כולם שוים, כי זה עושה מצוה ביתר שאת ועוז וחיוב וראוי לו שכר יותר, ואיך ישולם שכר שוה לכולם, ועל כרחק דאין זה רק הכנה לעבודת ה', ובה כולם שוים, כיון שרוצים לעבוד את ה' נותן להם מקום לעבדו כל אחד לפי מדריגתו. וזהו שאמר, "ראה" והתבונן כי "אנכי נותן לפניכם" דייקא, שאני נותן לכם בתורת כלל, מזה מוכח שזה רק הכנה, ואת הברכה אשר תשמעון על מנת שתשמעון. (כתב סופר)

הפרשה מתחילה בפסוק "ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה" וגו'.

נראה לפרש, דהנה נמצא כמה פעמים שאומה אחת מושלת על אחרת או שמולכת בכיפה, וגם נמצאים אומות שהם מושפלים עד שאול תחתיה ומשועבדים למלכויות אחרות, אבל רוב האומות אינם מושלים על שאר מלכויות וגם אינם משועבדים תחת מלכות אחת, זולת באומה הישראלית אנו רואים תמיד או שהיא מושלת על כל גוי הארץ כמו שהבטיחנו ה' יתברך (להלן כו, יט) "לתתך עליון על כל גוי הארץ", או שאנו בדיוטה תחתונה משועבדים למלכות, ולא מצינו בשום פעם שהיו בדרך ממוצע. והטעם פשוט, כי האומות עומדים תחת המזל, ופעמים שהמזל מכריע שיעלו למעלה ופעמים שיהיה בממוצע ולפעמים שיהיה במדריגה שפלה, משא"כ באומה הישראלית שאינם תחת המזל אלא הקב"ה מוליכם, ולכן אם עושים רצונו הם סגולה מכל העמים, ובשבילם נברא כל העולם והם מושלים על כל האומות, ואם אינם עושים רצון הבורא ילכו שבי לפני צר.

וזהו שאמר, ראה, התבונן בדבר זה, כי אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה, הכוונה, או ברכה או קללה, ולא ממוצע שבין ברכה לקללה כמו שכתב הר"ן בשבועות, והטעם, את הברכה אשר תשמעון, והקללה אם לא תשמעון, ולא כשאר אומות שהכל תלוי להם במזל, ותדעון מזה כי אתם אינכם תחת המזל, אלא הקב"ה משגיח עלינו תמיד.

ונראה לי עוד, דהנה כבר כתבו הרמב"ן והרמב"ם במקומות שונים [עיין הלכות תשובה פ"ט ה"א] כי כל היעודים והברכות שבתורה לא נאמרו לשכר, כי שכר מצוה בעולם הזה ליכא, אלא להכנה לעבודת ה', ש"אם בחוקותיו תלכו" אז הבא לטהר מסייעין לו, "ונתתי גשמיכם בעתם" וכו' שלא יהיו עיכובים בעבודת ה', וכן כל כניסת הארץ היתה לשם כך. והנה, כניסת הארץ היא טובה וברכה לישראל, שיש להם מקום מוכן בכל טוב לעבוד ה' ולהגות בתורה, אבל

כי היא חייכם!

"ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה" (דברים יא, כו). ענין מה שכתוב "אנכי נותן לפניכם היום" יש בו דבר עמוק, כי ביאר לנו אדמו"ר זצוק"ל כי היחס שבין פעולת האדם במעשה המצוות ובין השכר שיקבל עבור זה אינו כמו היחס שבא פעולת פועל לשכרו, שעבודתו היא כאן ושכרו ישולם לו במקום ובזמן אחר, אלא המצוה גופה תתן כחה בנפש האדם ומכשירתה להיות חיה וקיימת לנצח, ונמצא כי המצוה עצמה מחזקת בקרבה את שכרה תיכף בשעת עשייתה. וזה מה שאמרה תורה "כי היא חייכם", ואין זה מליצה כי התורה הקדושה לא מדברת במליצות, כי זו אמת לאמיתה כי המצוה חיים היא לנו, זו שמה ולא זולת, ומי שמדבק בה' ע"י התורה והמצוה נאמר עליו "ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כלכם היום", היינו, כי גם היום חייכם הם רק היותכם דבקים בה'. ואם אמנם ידעו כי החיים שזוכה לו האדם ע"י קיום המצוות הוא לעולם הבא שאין לו קץ והוא לנצח נצחים, בכל זאת כבר נמצאים חיים אלה בבחינה ידועה עוד בעודנה חי פה עלי אדמות, כי התורה והמצוה מרוממים את נפש האדם ויוצרים בו כח חיים מיד בעשיית המצוות, וזה ענין "אנכי נותן לפניכם היום". (פניני דעת - רבי אליהו מאיר בלאך)

חובת כל אחד לקיים המצוות בלא שייכות למצב סביבתו

מדוע נאמר "ראה" בלשון יחיד, והרי פסוק זה פונה לכללות ישראל - וכפי שנאמר בהמשך הפסוק "נותן לפניכם" בלשון רבים. ופירוש בזה הגר"א, שרמז יש בזה שכל אחד יסתכל על עצמו באופן פרטי אם הוא שומר את התורה ומצוותיה כפי הכוחות שנמסרו לו, ולא ינחם את עצמו בכך ששכניו וחבריו יותר גרועים ממנו - ויאמר די בכך שנחשב כצדיק ביחס לחברו, אלא "ראה" בלשון יחיד - יבדוק את עצמו באופן פרטי, ויצייר בנפשו כאילו התורה ניתנה לו באופן פרטי, ועליו לקיימה בלא שייכות למצב חבריו, שבשמים לא יקלו עונשו ביום הדין על ידי מה שהוא טוב יותר מחבריו. (טעם ודעת)

מעם לועז

כשאנו קוראים בספר מעם לועז אנו מרגישים בחום לבו של מחנך גדול האוהב את עמו והרוצה ללמדם תורה ומצוות ולחנכם. הוא מגלה תמיד את המאור שבתורה ובדבריו מורגש יותר מקל הנועם מאשר מקל החובלים. כאחד מגדולי הדור שרוב ימיו לא מילא בפועל תפקיד רשמי בהנהגה, סלל בעצמו מסילות ללב העם; וכמו הרמב"ם בשעתו, אף הוא העמיד כמטרה לפעליו העצומים את העם הפשוט שאינו בקי במקורות ההלכה אבל הוא צריך לידע את התורה ואת ההלכה הברורה. מתוך ההקדמה הראשונה של המחבר אנו למדים שמעשהו הגדול היה בגדר חידוש בעיני קהל התלמידי חכמים שראו עצמם רחוקים מצרכיהם הרוחניים של בני העם, והמחבר חשש מזלזול מצד כמה מבני דורו על שעוסק בכתבת ספר המיועד לפשוטי עם.

אבל הקורא בספר ומתבשם מתורתו מרגיש מיד את כוחו הגדול של המחבר, שכדוגמת פעלו של רש"י ז"ל ידע לכתוב דברים גדולים בסגנון חי ופשוט שכל אחד מוצא בו כדי מדתו, וכל כמה שאדם בקי במכמני התורה הוא מוצא בהם טעם יתר. ועי"כ הרים את ההמון לדרגה נעלה יותר.

הספר כולו מחיה בפנינו את יהדות ספרד כפי שהיתה לפני קרוב לר"נ-ש' שנה, ואף מבחינה זו הוא יחיד במינו; אנו מרגישים כאילו קמה וניצבה לנגד עינינו אותה יהדות הקשורה בכל נימי נפשה לתורה והסגורה בפני ההשפעות הזרות, יהדות שהחזיקה מעמד חרף התנאים האימיים של עוני ורדיפות. אנו רואים את האורה הגדולה שהיתה שרויה בבית היהודי בחשכת הגלות המרה, והמחבר שהרגיש ברוחות העזות המשתוללות ניסה להוסיף שמן חדש ומובחר ממקורות האור של היהדות, שלא יכבה בלילה נרה. במשך כמה דורות שימש הספר הזה מורה דרך ונתיבה ליהדות השלמה בגלויות המזרח, שלא היתה עניה בגדולי רוח, אבל מעטים היו החכמים כמו רבי יעקב כולי שכל לבם ונפשם היו נתונים לצרכי ההמונים, להורות להם הדרך בכללות ופרטות, מה ה' שואל מעמם, וביחוד היו חשובים הדברים באותה תקופה שההשפעה הרוחנית של כל מיני כתות תועות עשתה שמות בקרב קהל ישראל.

מעוז לדל ומחסה לעניים ונדכאים מתוך אהבתו הגדולה והאמתית הדגיש תמיד את המצוות שבין אדם לחבירו. והדברים היו חשובים בעיקר באותם תנאי העניות הקשים שבהם היו שרויים המוני בית ישראל במזרח. כפי שהמעייין יראה במעם לועז בפרשת בראשית (עמוד קלח) היו חיים בדחקות כל ימות השבוע, אבל ימי השבת והמועד היו ימי אורה ועונג רוחני, המחבר משתדל תמיד להדגיש ערכם של מצות הכנסת אורחים וביקור חולים והוא דורש בלשון נלכבת לזכור את העני ואת מחסורו וביחוד כשהוא שוכב על ערש דוי (בתחילה פרשת וירא), הוא תובע את עלבון העני הראוי להתפרנס בזכות ולא בחסד. הוא אינו חוסך שבט בקורת מאותם ה"ממונים" שאינם חסים על כספי הציבור ומייעץ אותם ללמוד ממשה רבינו שהרכיב אשתו ובניו על החמור (בפרשת שמות) ודורש מכל בעל שמחה של מצוה להזמין העניים לשלחן ולתת להם אוכל להשיב נפשם, כי זהו עיקר מצות הסעודה.

בהיותו גדול בתורה ושולט בכל מכמניה, ואף ניחן בעט סופר מהיר, השכיל להסביר דבריו בצורה קלה. כשאנו מעיינים בספר כאילו אוחז המחבר בידנו ומטייל עמנו בהיכלי התורה, ואנו נכנסים עמו בחרדת קודש ומהלכים מהיכלי תורה להיכלי רז שהיו סתומים ונעלמים מעינינו, לפנינו מתגלים עולמות חדשים שלא ידענום, ואנו מתבשמים מאוירת הקודש שהיתה שרויה במחיצתם של גדולי הדור האמתיים שאת טובתם נשינו זה מכבר.

רבי יעקב כולי הלך בדרכי אביו זקנו הר"ם ן' חביב שהיה איש ההלכה המובהק, ולכן כל מה שכתב היה לפי הדין, כמו שהוא מציין בהקדמתו על ספרי הרמב"ם. הוא התרחק מחומרות שאין מקומם בהלכה, אבל הוא מיצה את ההלכה בדקדוק ובזהירות מופלגת. התרחק מכל סלסול שאינו אמיתי והשתדל לבוא עד חקר האמת. הוא הסתמך על פסקי השלחן ערוך והשתמש בספרי רבי חיים בנבנישתי שהיה המרא דאתרא בקושטא ונחשב כבר סמכא גדול בדורו. אבל תמך יתדותיו גם על נושאי כלי השלחן ערוך מחכמי אשכנז כמו המגן אברהם, הב"ח, ה"ט"ז הש"ך, וכן על תשובות החכם צבי, השער אפרים ועוד חכמים גדולים. כי בתקופה זו התחזקו הקשרים מהכא להתם ומהתם להכא, הן בתוקף הגזרות שהביאו

רבי יעקב כולי היה נערץ על חכמי תקופתו שהוקירוהו. דברי החיד"א מבטאים את ההערכה של רבני הדור לחכם הדגול הזה.

וזה לשונו במערכת ספרים אות ע' בקיצור (סימן כט): " [ספר] עזרת נשים מהרב הגדול מהר"ם ן' חביב על עיגונא, סובב הולך על סי' י"ז משולחן ערוך אבן העזר, ואחרי זה מחברת בשמות הגיטין ובסוף קצת תשובות לבן בתו החכם השלם החסיד ועניו כמ"ה יעקב כולי המחבר ספר מעם לועז לזכות את הרבים, והמסדר הספר הנורא משנה למלך ופרשת דרכים. ושמעתי מקדושת וחסידות מהר"ם כולי ז"ל הנזכר ושקידתו בתורה. וראיתי קונטרסים ממנו בכ"י, שכל מה שהיו מחדשים בישיבת הרב הגדול מהר"ם רוזאניס ז"ל וחבריו הרבנים ז"ל היה כותב בשמם. והוא סידר ספרי הרב מר זקנו ז"ל גט פשוט, שמות בארץ, עזרת נשים, וסידר ספר הנורא משנה למלך; וקיבץ כל גליוני הספרים וכל ניירות וזכרונות. וחיבר ספר הבהיר משנה למלך וגם ספר פרשת דרכים שהיה בלי סדר ומעוררב ונתח אותו לנתחיו וחיבר דרכ"י נועם ורוחו הוא קבצ"ן. וראיתי קצת מפרשת דרכים כ"י מהרב ז"ל וברכתי ברוך שחלק מחכמתו. והכרתי תוקף פעולת צדיק מהר"ם כולי ז"ל הפלא ופלא, כי היה סופר מהיר ובקי בש"ס ובפוסקים ומפרשים, וכנראה בספר מעם לועז אשר חיבר לזכות את הרבים אשריו ואשרי חלקו."

לא לחנם כותב הרב החיד"א על רבנו המחבר שהיה סופר מהיר, ואכן בתקופה קצרה מאד הוציא לאור את ספרי זקנו הגדולים, גט פשוט, ועזרת נשים ועוד ספרי המשנה למלך הגדולים, וכותב תשובות ודרשות אביו זקנו, ואף סידר את שני כרכי מעם לועז על בראשית ושמות, והוא נפטר כאמור, כשהיה רק בן מ"ב בערך כשנות אביו זקנו. וכן חיבר ספר סימנים דאורייתא שלא נדפס. כמה תשובות בכ"י נמצאים יחד עם דרשות אביו זקנו.

*

הרב רפאל יצחק ירושלמי בהקדמתו לספר שמות ח"ב שהיה מכירו וכן זמנו של רבי יעקב כולי כותב וזה לשונו: 'להדור אתם רואים מראות אלהים הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו, כולל כל סוג השלמות בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה, לאו כל מוחא מכיל דא אפילו חד מתרי ותלתא, לא יאומן כי יסופר, בידוע ומכירו הכתוב מדבר, כמו השחר עלה עד בא השמש לא פסיק גירסא מפומיה בתורת ה' חפצו, לא זז מחבבה עד שקראה אחותו, והלילה אמר אמירה לגבוה כמעט שכב חוזר וניעור, נדדה שנת המלך לעי באורייתא, מקיים את התורה מעוני, פת במלח וקיתון של מים, שונא מתנות, אפילו שכר בטלה קיימא ליה באיסור הנאה ואיסור נכסה. יעידון גידון כל בני מתא, בתחלה האירו ברקיו תבל בספר משנה למלך מהרב המופלא מופת דורנו רב יהודה גאון זלה"ה, כמה חידושים מתוקים מדבש ונופת צופים, הני מילי מעליתא זאת ועוד, בספר עזרת נשים מהרב הגדול מר זקנו מהר"ם בן חביב זלה"ה שקיל וטרי, ואסמכוהו רבנן תקיפי דארעא, יפה כוחה דהיתירא משום עיגונא דאיתתא, וזה מורה באצבע וכו' בו הפליא עצה הגדיל תושיה והראה לנו את ידו הנפלאה ואת יקר תפארת גדולתו ובקיאיותו בדיני תורתנו לא הניח דבר

גדול וקטן, ספרא וספרי ותוספתא, ועוד ידו נטויה בדברי המפרשים ובמדרישי חז"ל נראה ונעלם, ובפוסקים ראשונים ואחרונים ישנים גם חדשים מקרוב באו, אפילו בין כתיבה לנתינה את הכל לקט יפה בעתו, ותשב באיתן קסתו קסת הסופר הני הלכתא ברברתא, לפניו לא היה כן כמוהו אשר חשקה נפשו להורות אל כל בני ישראל את החוקים ואת המשפטים כנגד ארבעה בנים דברה תורה וכו' ברכוהו במקלות יעידו בפייהם מה שראו בעיניהם ויאמרו מקודש מקודש באורייתא קדישתא זה האיר ממזרח מהר הקודש מירושלים הלא הוא אביר יעקב בנו של אותו חסיד ועניו כמהר"ר מכיר כולי ז"ל וכו'. ובהמשך דבריו כותב שרבי יעקב כולי בא ללמד את בני הגביר ר"י מזרחי והוא טורח לפרסמו כי לא יצא טבעו בעולם".

*

רבי יעקב כולי היה מיראי ההוראה, והוא כותב בהקדמת הספר שכתב רק הדינים הנוהגים בעניני אורח חיים ויורה דעה, ואילו עניני אישות הוא ענין קשה המסור לחכמים. וכן כותב בתשובת שאלה בסוף ספר "עזרת נשים" וזה לשונו: "מעשה שהיה פה קונשטנדינה וכו', תשובה, כמה גדולים דברי חכמים כדרבנות ועלו מושיעים וכו' ותפלת

על חיקי תשוב שמגעת עד כסא הכבוד הנה אלקינו זה יפה דודי אף נעים יראני מתורתו נפלאות באמתה של תורה לבל אכשל בדבר הלכה כאשר היתה באמנה שהצילנו מן התועים כה יעשה לי אלקים וכה יוסיף" וכו'. התשובה הנ"ל הרצה "לפני מורי ורבותי גדולי הדור הרבנים המובהקים כמוהר"ר שמואל הלוי זלה"ה וכמהר"ר אפרים נבון וכמהר"ר משה הכהן ה' עליהם יחיו".

בתשובה השניה כותב: "הלא מראש מעיד אני עלי כי לא מחכמה דאית בי באתי עד הנה במגלת ספר כתוב במקום שבעלי תשובה עומדין לראש פנה, כי מה אני לבא ולהניח ראשי בין הרים גדולים כו' לא נצרכא אלא לפלפולא ולא להלכה".

אף שהיה נוהג בסיגופים, השתדל להצניע לכת ומסופר עליו הסיפור הבא: הוא היה שרוי בתענית ג' ימים וביום ג' לעת ערב היה במקום אחד וכיבדוהו בקאפ"י וכדי שלא לגלות שהוא צם, שתה הקאפ"י (שמחת הרגל להרב חיד"א דף כא, ב' וכותב שם: ושמעתי על מהר"ר יעקב כולי זצ"ל המזכה את הרבים בספר מעם לועז). וזה מתאים לדרכו שכתב בפרשת וירא שהאורח אינו צריך לגלות חסידותו היתירה במעמד המסיבים.

(עפ"י אנציקלופדיה לחכמי טורקיה - רב שמעון ואנונו)

לגירושים ולבריחות מערי פולין לערי המזרח, והן בגלל המלחמות והכיבושים שהזינו גבולות ושינו תחומי ממלכה, והכירו הגבולות שחצצו בין יהדות אשכנז ליהדות ספרד.

כותב המוציא לאור בשער ההיכל לילקוט מעם לועז בראשית: כשעמדנו על טיבו של הספר הזה אמרנו אם לא עכשיו, אימתי. ונגשנו לתרגמו ללשון הקודש וראינו ששעת רצון היא שזימן הקב"ה, ואם לא נזדרז בדורנו לגשת אל המלאכה, יכולים ח"ו להתעורר כל מיני מניעות, כמו שכתב החובות הלכות בהקדמתו, וכמה מקטרגים מכאן ועד גיחון. השתדלנו לגמור המלאכה ולקבוע הספר בדפוס כיון. ולכן אם ימצא לפעמים המעיין דבר תמוה או מוקשה, יתלה החסרון בתרגום ולא במחבר שמשנתו היתה כסולת נקיה. ונשתדל לתקן אם ימצאו דברים הטעונים תיקון, כי זאת לדעת שאף על פי שטרחנו עד כמה שידנו יד כהה מגעת לתרגם הדברים בדיוק, העיקר היה בשבילנו התוכן, וכמה פעמים טרחנו להבין ביטוי של המחבר וקשה היה לנו לתרגמו בדיוק, כי הלשון עתיקה מאד והפנאי לא הספיק, ולא רצינו לעכב הספר בשביל כך. וכנגד זה עלה בידנו בע"ה למסור הדברים בלשון המחבר וכפי מגמתו שייכנסו ללב המעיין בנקל. פעמים השארנו מונח בלאדינו שכיום ברור לכאורה, בגלל טעמים שבהלכה.

(עפ"י אנציקלופדיה לחכמי טורקיה - רב שמעון ואנונו)

מעם לועז על הפרשה

וכשנפטר אביו, והוא הוסיף לנהוג כהרגלו, והמעוות נתמעטו מעט מעט. מה עשה, הלך לישבה אחת ביירושלים ושם היו הרבה ספרים יקרי ערך וגבגב ספרים ומכר אותם בדמים מועטים ואכל. וכשנודע הדבר לראש הישיבה, קרא לו ושאל אותו היכן הספרים. אמר לו לקחתי אותם בתורת שאלה והריני הוגה בהם. אמר לו: בואו ונלך שנינו לביתך. וסירב הבחור ואמר אני אלך לבדי. וכיון שהיה בחור שלם בכל ורק חסרון זה היה בו של אכילה ושתיה יתירה, האמינו ראש הישיבה. והלה במקום לילך ולהביא הספרים הלך לתועבה שלהם והמיר דתו ה' יצילנו.

ומעשה היה בימי רבי יוסף קובו ז"ל הרב בעיר שלוניקי שבימיו היה איש צנוע באורחותיו, ואמרו עליו שיש לו מגיד ומגלה לו רזין. והלכו אליו גדולי שלוניקי. ותמהו לשמוע מפיו סודות נפלאים, שלא ידעו קודם לכן. וכשנודע הדבר לר' יוסף קובו ז"ל אמר לכו וראו איך הוא מתנהג באכילתו ושתיתו. אמרו לו מכירים אנו אותו שהוא אוכל ושותה הרבה יותר מדרך בני אדם, אמר הרב, אם כן איני זקוק עוד לחקירה ודרישה. שפה האוכל הרבה מעיד שכל מה שידוע מכח הסט"א הוא. ולא מן הקדושה, כי הקדושה אינה שורה על אדם שאוכל ושותה הרבה. וגזר שלא לילך אליו, ואח"כ נתברר כדבריו.

"כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו במקום אשר יבחר ה' אלהיך בו אתה ובנתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך ושמתך לפני ה' אלהיך בכל משלח ידך" (דברים יב, ח).

"לפני ה' אלהיך תאכלנו", מה שתאכל יהיה לשם שמים, ולא אכילה גסה. וגם לא תיסב בסעודה אלא אם כן אתה יודע מי מיסב עמך, כפי שנהגו נקיי הדעת שביירושלים (סנהדרין כג, א), וזה רמזו בתיבות: "במקום אשר יבחר ה' אלהיך בו". שהמקום יהיה ראוי והגון, ואז תהיה בן חורין ותזכה לשמחה.

ומכאן ילמוד אדם הנהגת אכילה ושתיה בכלל שיתכוון בהם לקיום גופו לעבודת בוראו. וישתדל האדם לאכול רק כדי צרכו, ואל ילעטי עצמו במאכלים, ולא יהיה גרגון, כפי שאמר עשו "הלעיטני נא מן האדום האדום הזה", ונאמר "ובטן רשעים תחסר". שאם אדם אוכל בנחת הברכה שרויה במעי, כיון שהשלחן דומה למזבח, ובכל מקום שיש השראת השכינה הברכה מצויה. ולא ירבה אדם באכילת בשר שגורם לכבדות האברים ולביטול תורה. וגם לגאווה. כמו שאמרו חז"ל (ברכות לב, א) אין אירי נהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר. ומעשה היה בבחור אחד שאביו היה עשיר מופלג והרגיל אותו בריבוי אכילה ושתיה,

מנוחה אמיתית

"כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה" (יב, ט)

"מנוחה זו שילה, נחלה זו ירושלים" (רש"י). כתב תלמיד רבינו יונה על ההלכה המובאת בגמ' (ברכות ו, ב הביאו הר"ף) "היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה" ז"ל: "הטעם מפני שנראה כמי שיוצא מן הטורח אל המנוחה והוא היפך, שבית הכנסת הוא בית התפלה והיא המנוחה ויש לו לשמוח בישיבתו בה. וכן אמרו חז"ל "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה", מנוחה זו שילה, נחלה זו ירושלים הנה המקומות שהיו מקריבים בהם הקרבנות ומתפללים בהם נקראים מנוחה ונחלה.

לכן כל זמן שישראל הקריבו קרבנותיהם בממות ועדיין לא הגיע השראת השכינה לדרגת קביעות, עדיין לא נחשב שבאו אל המנוחה, רק כשהגיעו למשכן שילה ואחר כך לירושלים הגיעה השראת השכינה לתכליתה.

מבואר שמקומות שמביאים את האדם לקרבת השם, בית המקדש והמשכן ואפילו בית כנסת נקראים מקום מנוחה היהודי, משום ששם נפשיותו של האדם מוצאת את מנוחתה וככל שמשיג יותר קרבת השם נחשב יותר שהשיג מנוחה. כך מצינו גם שהנביא ירמיה מתלונן על רוע גורלו באומרו (ירמיה מה, ג) "געתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי" וכתב רש"י "מנוחה לא מצאתי, שלא שרתה עלי שכינה להינבא" הרי שהשראת השכינה והתקרבות למקור הקדושה היא מנוחת האדם ורוגע נפשו.

"לא תעשון כן לה' אלהיכם" (דברים יב, ד).

בענין העיתונים שיש בהם דברי תורה, הנה כבר צווחו קמאי על אלו שמדפיסים דברי תורה בעיתונים שניתנים לבזיון (עי' "שדה חמד" מערכת הכ"ף כלל יב), שהרי אחרי קריאתם מושלכים לאשפה וזה עון פלילי, עיי"ש.

לענין הדין ודאי לא שייך כאן ההיתר שנשאו ונתנו האחרונים, בענין ה'קורקטן' [עלי ההגהה], שהרי ה'קורקטן' אינם עשויים לקריאה אלא להגיה, משא"כ בנדון דידן שנדפסים לקרוא בהם, ואין הבדל בין אם עשויים לקריאה לזמן ממושך לבין אם זה ליום או יומיים.

אבל הגאון רבי יצחק אלחנן ("עיני יצחק" א"ח סי' ה) כתב להוכיח בדעת הרמב"ם דלא חל קדושת כתבי הקודש אא"כ כיוון לקדשו, וכך פסק הלכה למעשה. ואם התנה שאין כוונתו לקדשו לא חל עליו קדושת כתבי הקודש. ויסוד לדבריו מהא דשלהי מגילה בלוחות שדרךן ללמד בהם ילדים, ואח"כ רשאים למוחקם וכותבין אותיות אחרות, והיינו דלא חל קדושת כתבי הקודש עליהם משום האי טעמא דהוי ליה כאילו התנה בפירוש, שהרי דרכן בכך.

וב"משאת בנימין" (סי' ק) כתב, בדבר שנהגו כך הו"ל כאילו התנו עליהם בתחילה, וז"ל: ועוד אני אומר, שכיון שרגילות

"לא תעשון כן לה' אלהיכם" (דברים יב, ד).

במסכת מכות (כב, א) שנינו: המוחק את השם לוקה, ואזהרתיה מהכא ואבדתם את שמם לא תעשון כן לה' אלוהיכם".

יש להבין, לפי דרשא זאת דפסוק זה הוא אזהרה מפני מחיקת השם קשה, מה שייך הפסוק הבא אחריו "כי אם אל המקום אשר יבחר ה'". ואמר הרב מטעפליק בשם ספר "עץ חיים" להגאון ר' חיים אלפנדר, שזה מרמז על מה דאיתא בסוכה (נג, א): "בשעה שכרה דוד [בקרע הר הבית את] שיתין [החלל היורד מתחת מקום המזבח עד התהום] קפא תהומא [צף התהום ועלה]" בעא למישטפא לעלמא [וביקש לשטוף את העולם במים], ומבואר שם דוד כתב שם המפורש על חרס וזרק לתהום, והותרה מחיקת ה' לקיום העולם, וזאת הכוונה בפסוקים אלו "לא תעשון כן לה' אלקיכם" שיש איסור מחיקת ה', בכל זאת "כי אם אל המקום אשר יבחר ה'" שרי למחוק, וכהא דדוד.

ויש לעיין אם היתר זה היה משום פקוח נפש, או שהיה היתר מיוחד לצורך בנין המקדש. ויש שפירשו שכיון שנסמך בפסוק לנתיצת ע"ז חשיב איסור כאבזירייהו דע"ז.

(הר צבי - הגאון רבי צבי פסח פרנק)

*

"והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם עולתיכם וזבחיכם" (דברים יב, יא).

כתב הרמב"ם בהלכות בית הבחירה (פ"ב הלכה א-ב): המזבח מקומו מכוון ביותר, ואין משנין אותו ממקומו לעולם, ובמקדש נעקד יצחק אבינו. ומסורת ביד הכל שהמקום שבנו בו דוד ושלמה המזבח בגורן ארונה, הוא המקום שבנה בו אברהם המזבח ועקד עליו יצחק, והוא המקום שבנה בו נח כשיצא מן התיבה, והוא המזבח שהקריבו עליו קין והבל, ובו הקריב אדם הראשון קרבן כשנברא, ומשם נברא, אמרו חכמים אדם ממקום כפרתו נברא, עכ"ל בקצרה.

ושמעתי ממו"ר הגה"צ האמיתי רבי דניאל מקלם זצוק"ל הי"ד, שיש לעיין מדוע מאריך הרמב"ם לתאר את כל מה שהיה מימות עולם במקום המזבח, ומדגיש ששם נברא אדם הראשון והקריבו בו אבות העולם את קרבנותיהם, ושם היתה עקידת יצחק. מה זה מוסיף על עצם קדושת בית המקדש. והרי מה שמקריבים קרבנות במזבח שבבית המקדש,

הוא לעשות כריכה לכל הספרים הנדפסים ולחתוך הגליונות, א"כ כל המדפיס אדעתא דהכי הוא מדפיס כדי לכרוך ולחתוך. עיי"ש.

ולפי זה יש לדון, דמכיון דנוהגים לא לנהוג קדושה בעיתונים הו"ל כאילו התנו במפורש, שלפי האמור, לא חל עליהם קדושת כתבי הקודש, ולפי זה יש לדון שדברי תורה שנדפסים בעיתונים שאין צריכים גניזה.

אולם כבר כתב ב"עין יצחק" לאסור להשליכם לאשפה, גם אם התנה שלא יחול על זה דין כתבי הקודש, דלא גרע מדברים שהשתמשו בהם למצוה שאסור לבזותם.

והנה בשו"ע או"ח (סי' כא) הובאו שתי דעות אי חוטי ציצית שנפסקו יכול לזורקן לאשפה, ודעת הי"א דאף לאחר שנפסקו אין לנהוג בהן מנהג בזיון לזורקן במקום מגונה, [ובשו"ע הרב: ואע"פ שהלכה כסברא הראשונה, מ"מ המחמירים והמדקדקים במצוה תבוא עליהם ברכה], וב"משנה ברורה" (שם סק"ז): לזורקן בידיים לאשפה אסור, אך אם מתוך שלא גנזן נזרקו ממילא אין לחוש לזה.

מ"מ אם הוא יודע המקום אשר בו נדפסו דברי תורה, וכל שכן אם הוא רואה את המאמר של דברי תורה, יש להחמיר בדבר.

זהו מפני שהמזבח נמצא בבית המקדש במקום הנבחר להקריב שם קרבנות, ומזה נובעות קדושתו וחשיבותו, ומאי נפקא מינה מה הקריבו עליו מקודם, ומדוע צריך הרמב"ם להאריך בכל זה.

ותירץ שכל פעולה וכל מעשה שאדם עושה, זה מטביע את רישומו ואת חותמו, לא רק על האדם שעשה את המעשה, אלא גם על המקום שבו נעשתה הפעולה נוצר הרושם, ומטביע חותמו עליו לנצח נצחים.

ואם כן, כשאדם הראשון הקריב קרבן במקום שבו נברא, בכך הטביע את חותמו ואת רישומו על אותו מקום שיהיה מקום הראוי לכפרה, וכשאברהם ויצחק ונח הקריבו שם את הקרבנות, וכשנעשתה שם עקדת יצחק, הוטבעה באותו מקום מציאות של קדושת הקרבנות ושל קדושת העקידה.

ולכן מדגיש הרמב"ם ומאריך לתאר את כל מה שנעשה במקום המזבח, כי הסיבה שהמזבח מכפר, היא לא רק מחמת היותו בבית המקדש וקדושתו עליו, אלא נוספת בו עוד סיבה, שבמקום המזבח יש קדושת הקרבנות והעקדה, ונוצר בזה סגולת כפרה בגלל מעשיהם של אבות העולם, עכתו"ד.

ויתכן לפיי זה שזו הסיבה שקיי"ל שמקריבים במקום המזבח אף על פי שאין בית המקדש קיים (זבחים סא, א), כמו שכתב הרמב"ם שם (בהלכה ד'), כפי שמבואר ברמב"ם, שהסיבה שהמזבח הוא מקום הקרבת קרבנות ומקום כפרה, היא מחמת שתי סיבות, חדא בגלל קדושת בית המקדש, ותו בגלל שהוא מקום המקודש לקרבנות ולכפרה, על ידי מעשיהם של אבות העולם.

לכן כאשר בית המקדש נחרב, אף אם נקוט שבטלה קדושתו [דאילו דעת הרמב"ם עצמו (להלן פ"ו הלכה טו-טז) שקדושה ראשונה של בית המקדש קידשה לעתיד לבוא, ע"ש], מכל מקום עדיין נשארה במקום המזבח קדושת מקום קרבנות וכפרה, שהיא מעלה עצמית של מקום, שנוצרה על ידי מעשי אבות העולם, וזה לא התבטל בחורבן בית המקדש, משום כך אפשר להקריב שם קרבנות גם כשאין בית המקדש קיים.

(דעת שרגא - רבי צבי שרגא גרוסברד)